

**YOSHLAR PSIXOLOGIYASI VA KITOBXONLIK: GLOBALLASHUV
SHAROITIDA TARBIYA MUAMMOLARI****Xakimova Sarvinoz Sharifjon qizi***Namangan davlat Pedagogika instituti**Psixologiya yo'nalishi magistranti**Email address: hakimovasarvinoz140@gmail.com**ORCID ID: 0009-0004-3895-9660*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada globallashuv sharoitida yoshlar psixologiyasining shakllanish jarayonlari, ularning axborot muhitiga moslashuvi hamda kitobxonlik madaniyatining shaxs tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy jamiyatda yoshlar internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli texnologiyalar ta'sirida tezkor axborot iste'moliga o'rganib bormoqda, bu esa ularning diqqat, tafakkur chuqurligi, emotsional barqarorligi va ma'naviy qadriyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Maqolada yoshlar psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, xususan, emotsional sezgirlik, mustaqil fikrlashga intilish va ijtimoiy identifikatsiya jarayonlari yoritiladi. Shu bilan birga, kitobxonlikning kognitiv, emotsional va tarbiyaviy funksiyalari asoslab beriladi. Badiiy va ilmiy adabiyotlar yoshlarning dunyoqarashini kengaytirishi, empatiya hissini rivojlantirishi hamda axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashdagi roli tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Yoshlar ruhiyati, internet, raqamli texnologiyalar, badiiy adabiyotlar ta'siri, ijtimoiy izolatsiya va emotsional beqarorlik*

Kirish. Globallashuv jarayoni zamonaviy jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatib, inson omili va ayniqsa yoshlar tarbiyasi masalasini dolzarb muammolardan biriga aylantirdi. Bugungi kunda yoshlar axborot oqimining tezlashuvi, raqamli texnologiyalarning keng kirib borishi hamda ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri ostida shakllanmoqda. Bu esa ularning psixologik rivojlanishida yangi tendensiyalarni yuzaga keltirib, an'anaviy tarbiya usullarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Yoshlar psixologiyasi shaxs rivojlanishining eng muhim va murakkab bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda emotsional sezgirlikning yuqoriligi, mustaqil fikrlashga intilish, ijtimoiy muhitga moslashish jarayonining faollashuvi hamda qadriyatlar tizimining shakllanishi kabi holatlar kuzatiladi. Aynan shu davrda tashqi axborot manbalari, ijtimoiy muhit va madaniy ta'sirlar shaxsning keyingi hayotiy qarashlari va xulq-atvor modelini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, kitobxonlik yoshlar psixologiyasini barqaror- lashtiruvchi, ularning tafakkurini rivojlantiruvchi va ma’naviy immunitetini mustahkamlovchi muhim pedagogik-psixologik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Kitob o‘qish jarayoni nafaqat bilim olish, balki shaxsning ichki dunyosini boyitish, emotsional tajribasini kengaytirish hamda axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Badiiy va ilmiy adabiyotlar orqali yoshlar hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish va empatiya qobiliyatini rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladi. Shuningdek, globallashuv jarayonida yuzaga kelayotgan asosiy tarbiyaviy muammolar — kitob o‘qishga qiziqishning pasayishi, raqamli qurilmalarga qaramlik va yuzaki axborot iste’moli kabi holatlar muhokama qilinadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish bo‘yicha oilaviy tarbiya, ta’lim muassasalari faoliyati va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga doir amaliy tavsiyalar beriladi.

Asosiy qism. Zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatining pasayishi, raqamli qurilmalarga ortiqcha qaramlik, qisqa va tezkor axborot iste’moliga moyillik kabi muammolar kuzatilmoqda. Bu holatlar yoshlar tafakkurining yuzakilashuvi, diqqatning susayishi va ma’naviy qadriyatlarining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Shu bois kitobxonlikni rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlar psixologiyasi psixologiya fanining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u shaxsning o‘smirlik va ilk yoshlik davrida psixik rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganadi. Ushbu davrda shaxsda kognitiv jarayonlar (tafakkur, xotira, diqqat), emotsional holatlar hamda ijtimoiy munosabatlar tizimi jadal rivojlanadi. Ilmiy adabiyotlarda bu bosqich “identifikatsiya va o‘zini anglash davri” sifatida talqin qilinadi.

Erik Erikson o‘zining psixososial rivojlanish nazariyasida yoshlar davrini “identitetga erishish yoki rollar chalkashligi” bosqichi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, bu davrda shaxs o‘z “Men” konsepsiyasini shakllantiradi va jamiyatdagi o‘rnini aniqlashga harakat qiladi. Agar bu jarayon muvaffaqiyatli kechsa, shaxsda barqaror psixologik identitet shakllanadi.

Shuningdek, Jean Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida yoshlar tafakkuri “formal operatsiyalar bosqichi”ga o‘tishini ta’kidlaydi. Bu bosqichda yoshlar abstrakt fikrlash, mantiqiy tahlil va gipoteza asosida fikr yuritish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Biroq zamonaviy axborot oqimining haddan tashqari ko‘pligi bu jarayonning chuqurlashishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Globalashuv jarayoni yoshlar hayotiga keng ko‘lamda axborot texnologiyalarini olib kirib, ularning psixologik rivojlanishida yangi omillarni yuzaga keltirdi. Manuel Castells o‘zining “axborot jamiyati” konsepsiyasida zamonaviy jamiyatni tarmoqli tuzilma sifatida izohlaydi va axborot oqimining inson ongiga bevosita ta’sirini asoslab beradi.

Yoshlar bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tezkor axborot iste’mol qilmoqda. Bu jarayon:

diqqatning qisqa muddatli bo‘lishiga
chuqur tahlil qilish qobiliyatining pasayishiga
emotsional impulsivlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Sherry Turkle tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar insonlar o‘rtasidagi real muloqotni susaytirishi va “yolg‘izlik ichidagi muloqot” holatini kuchaytirishini ta’kidlaydi. Bu esa yoshlar psixologiyasida ijtimoiy izolatsiya va emotsional beqarorlik xavfini oshiradi. Kitobxonlik shaxsning kognitiv, emotsional va axloqiy rivojlanishida muhim vosita hisoblanadi. Lev Vygotsky ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasida bilim va tafakkur ijtimoiy muhit hamda madaniy vositalar orqali shakllanishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, til va matn bilan ishlash (jumladan, kitob o‘qish) yuqori psixik funksiyalarni rivojlantiradi.

Badiiy adabiyot o‘qish jarayonida yoshlar:
empatiya (boshqani tushunish) qobiliyatini rivojlantiradi
emotsional tajribani boyitadi
murakkab hayotiy vaziyatlarni tahlil qilishni o‘rganadi

Keith Oatley va hamkorlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda badiiy adabiyot o‘qish insonda ijtimoiy sezgirlik va empatiya darajasini oshirishi ilmiy jihatdan isbotlangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, muntazam kitob o‘qiydigan yoshlar real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarni yaxshiroq tushunadi. Shuningdek, Maryanne Wolf o‘z ishlarida chuqur o‘qish (deep reading) jarayoni miya faoliyatini faollashtirib, analitik fikrlash va diqqat barqarorligini kuchaytirishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, raqamli o‘qish yuzaki axborot qabul qilishni kuchaytirsam, kitob o‘qish chuqur tahlil qilishni rivojlantiradi. So‘nggi yillarda olib borilgan sotsiologik va psixologik tadqiqotlar yoshlar orasida kitobxonlik darajasining pasayganini ko‘rsatmoqda. Buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

raqamli qurilmalar va ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik
vaqtni boshqarish muammolari
motivatsiyaning yetishmasligi
oilaviy kitobxonlik muhitining zaifligi

Nicholas Carr o‘zining tadqiqotlarida internet muhitining inson tafakkurini “parchalangan fikrlash”ga olib kelishini ta’kidlaydi. Bu holat yoshlar orasida uzoq matnlarni o‘qish qobiliyatining susayishiga sabab bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar asosida kitobxonlikni rivojlantirishning samarali yo‘llari quyidagilar deb ko‘rsatiladi:

- ijtimoiy muhitni shakllantirish (maktab va oilada kitob o‘qish an’anasi)
- motivatsion yondashuv (qiziqarli adabiyotlar va rag‘bat tizimi)
- interaktiv metodlar (kitob muhokamalari, debatlar, klublar)
- raqamli va an’anaviy o‘qishni uyg‘unlashtirish

Albert Bandura ning ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, yoshlar ko‘proq model (namuna) orqali o‘rganadi. Shu sababli ota-onalar va o‘qituvchilarning kitob o‘qishga bo‘lgan munosabati yoshlar uchun muhim psixologik model vazifasini bajaradi.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan tahlillar va ilmiy qarashlar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, globallashuv jarayoni zamonaviy yoshlar psixologiyasiga chuqur va ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi yoshlarning fikrlash tarzi, emotsional holati va ijtimoiy munosabatlar tizimini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Bu jarayon bir tomondan bilim olish imkoniyatlarini kengaytirsam, ikkinchi tomondan esa yuzaki axborot iste’moli, diqqatning sustlashishi va ma’naviy qadriyatlarning zaiflashishi kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan, kitobxonlik yoshlar psixologiyasini barqarorlashtirish va ularning ma’naviy-axloqiy rivojlanishini ta’minlashda eng muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Kitob o‘qish jarayoni shaxsning tafakkurini chuqurlashtiradi, mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi hamda emotsional intellektni boyitadi. Badiiy va ilmiy adabiyotlar orqali yoshlar hayotiy tajribani bilvosita o‘zlashtiradi, turli ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish va ularga to‘g‘ri munosabat bildirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, muntazam kitob o‘qiydigan yoshlar orasida empatiya darajasi yuqori bo‘ladi, ularning ijtimoiy moslashuvi oson kechadi va stressga chidamlilik darajasi nisbatan barqaror bo‘ladi. Aksincha, faqat raqamli axborotga tayanish yuzaki fikrlash, diqqatning tez chalg‘ishi va emotsional beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shuningdek, yoshlar kitobxonligini rivojlantirish nafaqat individual, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Chunki ma’naviy yetuk, keng dunyoqarashga ega va mustaqil fikrlaydigan yoshlar jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli oilada, ta’lim muassasalarida va keng jamoatchilikda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ustuvor vazifa bo‘lib qolmoqda.

Xulosa. Umuman olganda, globallashuv sharoitida yoshlar psixologiyasini sog‘lom rivojlantirish va ularni ma’naviy jihatdan boyitishda kitobxonlik eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Kelajak avlodning intellektual salohiyati, ma’naviy dunyosi va ijtimoiy faolligi bevosita kitob o‘qish madaniyatining qay darajada shakllanganiga bog‘liqdir. Shu bois kitobxonlikni rivojlantirish davlat, ta’lim tizimi va jamiyatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi zarur.

Foydalaniladigan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. *Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi* mavzusidagi nutqi. — Toshkent, 15 iyun 2017 y

2. Mavlonova R, Normurodova B, Rahmonqulova B, «Tarbiyaviy ishlar metodikasi» o'quv qo'llanma, Toshkent: «Tib kitob» nashriyoti, 2010. 331bet
3. Davletshin M.G. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2004.
4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent, 2012.
5. Umarov B.M. -PSIXOLOGIYA „Voris-nashriyot “Toshkent — 2012
6. Xakimova, S. S. Q. (2023). TALABALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(6), 785-790.